

EGYHÁZVEZETÉS – MÁSKÉNT?

TÖRÖK CSABA *

A TANULMÁNY VÁZLATA

Latin-Amerika

Messzi tájakon

a) Ősi modellek – új alkalmazások

b) Afrika – remények és kihívások

c) Ázsia

Európa lendületvesztésben?

*

XVI. Benedek lemondása és Ferenc pápa megválasztása kapcsán a katolikus egyház az érdeklődés középpontjába került. Az egyik leggyakrabban felhangzó mottó a „reform” volt. Természetesen a tanbeli (teológiai és morális) kérdések terén ez csakis egy egészen sajátos mozgást, a lényegét érintetlenül megőrző változást, a keresztény hit szerint Istentől átadott (kinyilatkoztatott) alapoktól való el nem térést jelentheti, éppen ezért az ilyen jellegű „aggiornamento” (XXIII. János pápa kifejezése a megújulásra, a kortárs világ adottságainak fényében történő reformokra) mindig belső módon, az igazság egyetlenségéből adódóan nem „demokratikusan”, szavazás útján, hanem elmélkedés, „befelé és felfelé figyelés” által valósulhat meg.

Ezzel szemben az egyházkormányzat reformja már más kategóriába tartozik. Ugyan az egyházalkotmányoknak is van magja, amely elválaszthatatlan a hit alapvető kijelentéseitől, konkrét megvalósulási formáiban mégis nagy nyitottságot mutat a környező kultúra, társadalomra, történelmi helyzetre. A mai egyházkormányzati modell is bizonyossága ennek: a szigorúan piramidális, hierarchikus felépítettség a Római Birodalom közigazgatásának struktúrája mentén szerveződött, az egyházmegye (élén a püspökkel), az egyháztartomány (élén a metropolitával), a területi vagy „országos” egyház (élén a pátriárkával, később primással) s a mindezeket egybefogó egyetemes egyház (élén a római pápával) nem csak felépítettségében, de olykor még szimbolikus reprezentációjában, megnevezéseiben, belső hatásmechanizmusában is tükrözi az ókori Róma talán legnagyobb szabású alkotását: azt a jogi és adminisztratív rendet, amely létre tudta hozni és fenn tudta tartani a világ legnagyobb birodalmát. A mai egyházkormányzati formák, elnevezések is (pl. egyházmegyei papi szenátus) tükrözik ezt a kötődést. Ha tehát a konstantini fordulat után a IV–VI. században mód volt egy ilyen jellegű egyházkormányzati „inkulturációra”, akkor jogos a kérdés: nem játszódhatnak-e le hasonló folyamatok napjainkban is?

Az egyházvezetési reformnak a katolikus egyházban alapvetően két szintje különíthető el: 1) a vatikáni Kúria (a pápai kormányzati központ) reformja, 2) a helyi egyházi szintek vezetési modelljeinek reformja. Bár

* A szerző: Dr. Török Csaba (*1979) Filozófiai és teológiai tanulmányait Esztergomban kezdte meg, Budapesten folytatta. Diplomáját és szaklicenciátusát a római *Pápai Gergely Egyetemen* szerezte meg, fundamentális teológiai specializációval. Az *Esztergom-Budapesti Főegyházmegye* papja. Az *Esztergomi Hittudományi Főiskola docense*. Fundamentális teológiát és filozófiai tárgyakat oktat. Megbízott előadója a *Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karának*. Elnökségi tagja a *Keresztény-Zsidó Társaságnak*. A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia tv-referense. Licenciátusi és doktori kutatási területe a hit és a kultúrák viszonya volt. Jelenleg habilitációját készíti elő, a *Szentírás-Szenthagyomány-viszony* katolikus értelmezését elemezve. Oktatási jegyzetei mellett tanulmányai jelennek meg a *Teológia*, az *Ökumené*, a *Vigília* és a *Communio* című folyóiratokban. Szerkesztőbizottsági tagja volt a *Távlatok*-nak, jelenleg is egyik szerkesztője az *Ökumené*-nek.

a két szint látszólag eléggé független egymástól, valójában szoros összefüggés áll fenn közöttük, hiszen a Kúria útmutatásai, sőt előírásai révén meghatározza az alkalmazható és az el nem fogadott megoldások körét, a Kúria központi szuper-szerve, a vatikáni államtitkárság pedig akár közvetlen módon is odahathat a helyi egyházak, egyházmegyék vezetésére. Így a helyi változások ugyan elkezdődhetnek Róma nélkül, de nem válhatnak állandóvá, bevetté, valóban „modellé” a vatikáni elismerés és jóváhagyás hiányában. Azt is mondhatnánk: a helyi egyház keresi a maga útjait, az utólagos kontroll joga azonban mindvégig fenn van tartva Rómának.

Mindehhez azonban még egy szempontot hozzá kell tennünk, amely az elmúlt hetekben hallatlanul fontossá vált. Adott esetben a helyi közösségek, helyi teológiák, egyházmodellek is visszahathatnak a Vatikánra – hiszen a Kúria munkatársainak egy jó része messizi földekről érkezik az Örök Városba, s hozzá magával otthoni élményeit, meghatározottságait, gondolati mátrixait. Amikor pedig egyenesen a legfőbb páásztor, Róma püspöke érkezik meg a „világ végéről” (ahogyan Ferenc pápa Argentínát az első beszédében a Szent Péter bazilika erkélyén megjelölte), akkor az irányadás, útmutatás és döntés legfelsőbb jogával bíró vezető révén lép be egy nem vatikáni tényező a Vatikán életébe. Sokan éppen ezért nagy előnynek tartják, hogy Bergoglio bíboros soha nem töltött be hivatalt a Kúriában, mondhatni vatikanitás szempontjából „intakt”, ugyanakkor hazájában, otthoni egyházmegyéjében, Buenos Airesben bátran és hitelesen indult új utakra, állandóan élénken reagálva a társadalmi-politikai közegre, amelyben élt. Elképzelései, gondolatai nem „kuriálisak”, de még csak nem is európaiak. Magukon viselik egy hatalmas szubkontinens minden szenvedésének, küzdelmének, de ugyanakkor életerejének és reményének a jelét, ahol a világ katolikusainak mintegy fele él. Az ő egyházkormányzati elképzelései nem íróasztal mellett, hanem az argentin utcák, a favelák (nyomornegyedek), a diktatúrák, a szegénység, a társadalmi igazságtalanság elleni küzdelem körében, az „Iglesia de los pobres”-ban, a szegények egyházában érlelődtek meg. Most pedig az ő feladata, hogy így vigye végbe a Kúria reformját – bár nem akarunk túl magas elvárásokat támasztani és túlzó reményeket kelteni, de napjaink egyházában olyan lépés ez, amelynek kihatása lesz az egész katolicizmusra.

Latin-Amerika

Jorge Mario Bergoglio személyében első ízben lépett Szt. Péter örökébe latin-amerikai származású főpap. A bíborosok konklávéjának a döntése elismerése annak a demográfiai változásnak, amely lejátszódott a katolikus egyházon belül: Európa elveszítette kiemelt és központi szerepét. Ez a tendencia gyorsulva folytatódik a következő évtizedekben: az Óvilág katolikusai, papjai és hívei fogyatkoznak, elöregednek, míg a harmadik világban dinamikus növekedés és fiatalodás tapasztalható. Emellett a helyi kultúrák és egyházak mind öntudatosabbá válnak, a kolonizációs kötelék elszakítása után a missziós kapcsolat is megfordulni látszik: most már afrikai, ázsiai és latin-amerikai hithirdető érkeznek Európába. A helyi egyházak sorából a latin-amerikaiak nem csak azért emelkednek ki, mert szám szerint a legtöbb katolikusnak adnak otthont, hanem azért is, mert immár fél évezredes múltra tekintenek vissza. Ez az idő elég volt arra, hogy saját hagyományokon alapuló saját identitás alakuljon ki. Emellett (és talán részben épp ezért is) az elmúlt évtizedekben a latin-amerikai közösségek egyre több új, elgondolkodtató, olykor meghökkentő, de még az Óvilág számára is mintaértékű kezdeményezéssel léptek fel, hogy választ adjanak konkrét szövegkörnyezetük, a latin-amerikai valóság kihívásaira.¹ A tapasztalatok alapján úgy tűnik, válaszaik, ötleteit, elgondolásaik jóval hatékonyabbak például a helyi egyházak nálunk is tapasztalható sajátosan európai, „első világbeli” kezdeményezéseinél (pl. új evangelizáció, városmisszió). Ez annak a jele, hogy a latin-amerikai egyház jobban magáévá tette a valóságot, amelyben él, érzékenyebb volt az „idők jeleire”, ki tudott forrasztani olyan modelleket, amelyek „élet-ízűek”, valóságosak és hatásosak. Mindez nem azt jelenti, hogy úrrá lettek problémáikon, de azt igen, hogy jó pár utat megtaláltak már, amelyen előre haladva meg tudják találni a kibontakozás lehetőségeit.

Ennek a történetnek sajátos mérföldköve 1955, Rio de Janeiro. Ekkor kerül sor az első szubkontinentális püspöki tanácskozásra, amelyen megszületett a CELAM (Consejo Episcopal Latinoamericano, Latin-Amerikai Püspöki Tanács). Ez a szervezet azóta folyamatosan fennáll, működik, s bő évtizedenként újra értékeli a helyi katolicizmus helyzetét, keresve a követendő megoldásokat, amelyek megfelelnek az aktuális problémákra. Az 1968-as medellíni találkozó már megmutatta, hogy hatalmas potenciál rejtezik ebben a

¹ A szubkontinens teológiájáról értékes körképet ad: *Panorama de la Teología Latinoamericana. Cuando vida y pensamiento son inseparables* (szerk. Tamayo, J.-J.–Bosch, J.), Verbo Divino, Estella (Navarra) 2002. A témához ld. még GIBELLINI, R., *Le nuove frontiere della teologia in America Latina*, Queriniana, Brescia 1975; 1999².

határokon átívelő, számos országot egybefogó mozgalomban.² Eddigre a világegyház átélte már a II. Vatikáni Zsinat (1962–1965) nagy eseményét, elkezdhette tanulmányozni és megvalósítani azt az egyházképet, amely a két egyháztani dokumentumban, a dogmatikus tanítást tartalmazó *Lumen gentium*-ban és a lelkipásztori szempontokat számba vevő *Gaudium et spes*-ben körvonalazódott.³ Medellínben már egy autonóm és öntudatos latin-amerikai katolicizmus áll előttünk, amely nem egyszerűen csak befogadja az egyetemes zsinat útmutatásait, de képes, sőt akar is önálló álláspontot megfogalmazni – nem a „centrum” ellenében, hanem a „periféria” adottságainak komolyan vétele okán (L.-J. Suénens bíboros kifejezése a Vatikán és a helyi egyházak viszonyának leírására). A CELAM 1968-ban komolyan vette a zsinat meghívását a hármas „hallgatásra”: „auditus temporis”, az idő meghallgatása, az adott idő jeleinek olvasása; „auditus hominis”, az ember meghallgatása, a konkrét emberi élethelyzetek elemzése; „auditus alterius”, a másik meghallgatása, vagyis a keresztény-katolikus nézőponttól eltérő vélekedések tiszteletben tartása és komolyan vétele. Így született meg a záró dokumentum, amely a következő címet viseli: „Az Egyház Latin-Amerika aktuális átalakulásában a zsinat fényében”.⁴ Ebben már kivehetővé vált az a módszertan, amely azóta is meghatározza ennek a gazdag térségnek a teológiai gondolkodását: látni–ítélni–cselekedni. Miről van szó? Figyelmesen szemügyre kell venni azt a valóságot, amelyben élünk. Fel kell térképezni adottságait, jelenségeit, struktúráit, majd az evangélium, a hit fényében kell mindarról, ami fennáll, ítéletet mondani. Ez nem elítélés, hanem egyszersmind az alternatíva keresése is – a bibliai értelemben vett próféta kritika, amely nem csak elmondja, mi a rossz, de törekszik a jó meghirdetésére, megkezdésére is. Azt is mondhatnánk, hogy ez már önmagában egyházvezetési paradigmaváltás, hiszen szembemegy a napjainkig sokféle megtapasztalható autoriter kormányzási móddal, amely alapképlete így lenne leírható: ítélni–cselekedni–látni, vagyis a „centrum” leszögezi a direktívákat, eldönti, merre kell menni, azután a „periféria” végrehajtja a rendelkezést, azután pedig majd meglátjuk, mi lesz. Itt a tapasztalat nem a döntés és a cselekvés forrása, hanem annak következménye.

A medellíni záró dokumentum tulajdonképpen tematikus alegységekre bomlik. Ezek mind-mind más közelítésből keresték a választ arra a kérdésre, hogy a II. Vatikáni Zsinat katolikus (egyetemes) elméletéből hogyan lesz latin-amerikai egyházi gyakorlat. A *Lumen gentium* dokumentum az egyházat az „üdvösség egyetemes szentségeként” határozta meg (nr. 8 és 48), ami azt jelenti, hogy az egyház olyan látható, emberi intézmény, amelyben Isten láthatatlan működése (kegyelme, jelenléte) valósul meg és válik hatékonnyá egyetemes szinten az egész világban. De hogyan legyen ez valóság, és nem csak elmélet? Isten kegyelme, amely megszabadulás, amely élet, amely igazságosság, béke, közösség, kiengesztelődés és öröm, hogyan lehet hatékonnyá egy helyi egyházban? Már VI. Pál pápa *Populorum progressio* kezdetű enciklikája (1967)⁵ utalt rá, hogy az egyház hitbéli tevékenykedése nem választható el a népek, országok, társadalmak helyes és teljes értelemben vett (vagyis nem csak politikai és gazdasági, de humán, kulturális és spirituális) fejlődésének előmozdításától. Montini pápa egyébként is sokszor buzdította Latin-Amerikát (és Afrikát), hogy dolgozzanak ki olyan modelleket a katolikus közösségek élete, működése számára, amelyek a helyi viszonyok között hatékonyak és életerősnek tűnnek. Medellín – teljesen VI. Pál vonalában – megerősíti, hogy az üdvösség (hit szintje), az emberi fejlődés (gazdaság, társadalom szintje) és az emberi méltóság (humán-etikai szint) egymástól elválaszthatatlanok. Az egyháznak olyan módon kell léteznie, működnie, hogy maga adjon mintát e három lehetséges szintézisére.

Hogyan valósult meg ez a gyakorlatban? Egyrészt egy teológiai induló, mégis összegyázi, általános áttörést hozó áramlat révén (felszabadítási teológia), másrészt az új jellegű egyházi közösségek (s az ezzel együtt járó egyházkormányzat) kialakulásával (bázisközösségek). A felszabadítási teológia az európai hittani fejlődés (J. B. Metz és a gyakorlati/politikai teológia) és a latin-amerikai társadalmelemzés közös gyermeke. „Keresztapja”, névadója G. Gutiérrez, aki 1972-ben jelentette meg azóta legendás hírűvé vált kötetét „La teología de la liberación”, a felszabadítás teológiája címmel.⁶ Mi a fő elgondolás? A keresztény hit lényege szerint társadalmi programot is hordoz magában, hiszen Jézus, az ártatlanul keresztre feszített Istenember megvallása okán kötelez a szegények, elnyomottak, legyőzöttek, kizsákmányoltak melletti *gyakorlati* fellépésre. A gondot később pont ez a gyakorlat jelentette. A gyakorlat álljon alternatív egyházi formák létrehozásából, egyfajta radikális próféta szerep felvállalásából, vagy váljon politikai, sőt fegyveres cselekvéssé is? A jobboldali diktatúrák borzalmas kontextusában nem véletlen, hogy több felszabadítási

² A konferencia 40. évfordulójára sok tanulmány jelent meg, ezek közül egyet említünk: SCATENA, S., *In Populo Pauperum. La Chiesa Latinoamericana dal Concilio a Medellín (1962–1968)*, II Mulino, Bologna 2007.

³ Ld. *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai*, SZIT, Budapest 2007.

⁴ CELAM, *Conclusões de Medellín*, Vozes, Petrópolis 1969; olaszul: *Medellín. Documenti della seconda Conferenza dell'Episcopato latinoamericano*, EMI, Bologna 1977³.

⁵ Magyarul: VI. PÁL, *Populorum progressio*, Zsinati Bizottság, Róma 1967.

⁶ GUTIERREZ, G., *Teología de la liberación. Perspectivas* (Verdad e Imagen 120), Sigueme, Salamanca 1999¹⁶.

teológus egyre végletesebben a marxista csoportok felé tolódott el, vagy akár fegyveres harcot is felvállalt, mivel Isten országát egyfajta evilági tökéletes társadalomként akarta elhozni. Mindennek súlyos politikai következményei lettek. Emblemikus eseménye volt a politikai frontok közé szorulásnak Oscar Romero San Salvador-i érsek 1980. március 24-i misézés közbeni meggyilkolása. A főpap síkra szállt egy új arcú, szegény s a szegényeket védő egyházért. Bár marxizmussal senki sem vádolhatta, a jobboldali katonai diktatúra mégis kiadta a parancsot a megölésére, mert ez az új típusú egyház veszélyes volt a szemében. Latin-Amerika jelenkori állapotaira jellemző, hogy a gyilkosságra parancsot adó, azt jóváhagyó tisztek neve ismeretes, van közöttük parlamenti képviselő is – soha nem kellett felelniük a tettükért.

A vatikáni II. János Pál pápa vezetése alatt – aki közelről ismerte a „megvalósult szocializmust” – ezen a ponton nem ismert kompromisszumot. A kelet-európai egyházfő mindenáron küzdeni akart az embertelen ideológia terjedése ellen. Jobbkeze, Joseph Ratzinger bíboros a Hittani Kongregáció prefektusaként pedig rámutatott a felszabadítási teológia gyenge pontjára: a keresztény hitből a marxista értelemben vett forradalmi elköteleződés révén könnyen válhat politikai ideológia, ami súlyos teológiai hiányosságokra irányítja rá a vizsgálódó tekintetet. Így került sor ezen ágazat kemény hangú elítélésére, ami hittanilag részben jogos és megalapozott volt, ugyanakkor nagy sebet ütött a latin-amerikai katolicizmus szívében, előidézve sok teológus és egyszerű hívő eltávolodását a „hivatalos” egyháztól.

A felszabadítási teológia mérsékelt ágazata azonban pozitív eredményeket hozott az úgynevezett bázisközösségek terén. Téves lenne ezt kisközösségként lefordítani magyarra, azonosítva e kezdeményezést a nálunk is megfigyelhető kiscsoportos helyi kezdeményezésekkel, amelyek leginkább vallási-spirituális természetűek. A „bázis” szó az elnevezésben arra utal, hogy az egyház alapjainál születik egy ilyen, alapvetően laikus karakterű közösség. Mi ez a bázis? A szegénység, a nyomor, a mindennapi valóság könyörtelen tapasztalat, amely választ vár. A bázisközösségekben a pap egy a keresztények között, elsődlegesen nem hierarchikus, hanem szentségi-spirituális vezetői szerep illeti meg. A bázisközösség sok lelkipásztori feladatot magára vállal: hitoktatás, közösségszervezés, adott esetben liturgikus szolgálat (papok hiányában igeliturgia szervezése, adott esetben laikus lelkipásztori kiegészítő által, jelenlétében történő szentségkiszolgáltatás, kiemelten kezelve a keresztelést, az áldoztatást és a házasságkötést). E bázisközösségek nem felváltják az egyházat, hanem új életet akar vinni az elhaló tagokba. Hogy ez az egyházmodell nem feltétlenül egyház- vagy klérusellenes, azt számos gyümölcsöző példa mutatja. Jorge Mario Bergoglio Buenos Aires érsekéként egyenesen bátorította azt a kezdeményezést, hogy világiak szolgálata révén az egyház mind átfogóbb, egyre inkább „helyi” jelenléte megvalósuljon: egy templom nem elég egy plébánia, egy városrész egyházi életének a megvalósítására. Szükség van közös terekre, azokban világiakra, akik a lelkipásztorkodás gondját átvállalják ott, ahol a templom messze van, ahol a papság erre képtelen. Persze ez az új helyzet új mentalitást és új papképet is követel: a pap nem az, aki a templomban van, hanem aki a templomból „kilép az utcára”, ahogyan ezt a későbbi Ferenc pápa gyakran megfogalmazta. E modellt európaiak gyakran nevezik „demokratikus” egyházmodellnek, ahol totálisan megváltozik a klérus és a laikátus viszonya, ez azonban csak részben igaz (pl. a teológia nem demokratizálódhat). Sokkal helyesebb azonban ezt egyfajta közösségi egyházmodellnek hívni, ahol a vezetés nagyon sokszor koordinációt, meghallgató jelenléteket jelent. A vezetés itt kollegiálisan valósul meg.

A CELAM 1979-es pueblai konferenciája megerősítette ezt az irányt.⁷ A bázisközösségek, a lelkipásztorkodásban aktívvá vált laikátus, s bizonyos értelemben a felszabadítási teológia a latin-amerikai egyház „imázsává”, hiteles önképévé vált. Nyilvánvalóvá lett, hogy az evangelizáció a „legkatolikusabb” földrészen is kihívást jelent, amelynek nem lehet eleget tenni a régi egyházmodellekkel, hiszen nem egyszerűen a még nem hívők megtérítéséről, hanem a formálisan már az egyházban lévők evangéliumi „átalakításáról” is szó van. A záró dokumentum így fogalmaz: „Az a nagy szolgálat, amelyet az Egyház a világnak és az abban élő embereknek tesz, az evangelizáció (amelyet tettek és szavak által ajánl fel), annak Jó Híre, hogy Isten Országá, az igazságosság és a béke országa, Jézus Krisztusban eljön az emberekhez” (nr. 679). Konkrét célkitűzésként szerepelt az állandó (nős) diakonátus (szerpapság) felállítása és egyházkormányzati, lelkipásztori helyzetbe hozása (vö. nr. 699). Hit hirdetésének és tanításának a célja az, hogy „az élet kontextusában” olvassa az evangéliumot (vö. nr. 1001). A konferencia kapcsán előkerült a felszabadítási teológia értékelése is, amelynek kapcsán II. János Pál VI. Pálra hivatkozva kijelentette, hogy a téma medellíni felvetése alapján kell maradni, hűségben az egyház katolikus (egyetemes) hitéhez.⁸

⁷ A konferencia záró dokumentuma elérhető az interneten:

http://www.celam.org/conferencias/Documento_Conclusivo_Puebla.pdf (2013.03.01.). Puebla értékeléséhez ld. LIBANIO, J. B., *Puebla en ra reflexión teológica de América Latina. Dios y los hombres*, Verbo Divino, Estella (Navarra) 1992.

⁸ II. JÁNOS PÁL, *Discurso Inaugural pronunciado en la inauguración de la III Conferencia General del Episcopado Latinoamericano* (1979.01.28.), Interneten:

Ezután 15 évet kellett várni a következő, santo domingói konferenciára (1992).⁹ Ez a másfél évtized feszültségektől terhes időszak volt: a jobboldali diktatúrák döbbenetes rémtettekét vittek végbe (kiemelt példaként Chile és Argentína állhat itt), a marxista befolyás a hívek, teológusok, papok körében is nőtt, az egyház belső feszültségei felerősödtek. Megjelent azonban egy új jelenség is: a pünkösdisták, adventisták közösségei, a szabadegyházak elszaporodása (nem egyszer észak-amerikai anyagi és humán erőforrásbeli támogatással). Mindez arra vezetett, hogy Latin-Amerika is elkezdett új evangélizációról, vagyis a megújult egyház megújult ígértetéséről beszélni. Ennek súlypontja egy újfajta egyházkép és –vezetés: „A világiaknak való jelenlétének a fontossága az új evangélizáció terén, amely elvezet az emberi fejlődéshez és lehetővé teszi, hogy a Feltámadott ereje felvilágosítsa a kultúra egész közegét, megengedi, hogy kijelentsük: lelkipásztorkodásunk elsődleges irányvonala, ennek a IV. konferenciának a gyümölcse abban áll, hogy olyan Egyház legyünk, amelyben a laikus keresztények is aktív szereplők. A folyamatos képzés által jól megszervezett laikusság olyan jel, amely azt mutatja, hogy a helyi egyházak igen komolyan vették az új evangélizáció kötelezettségét” (nr. 102).

A legutóbbi, 2007-es aparecidai konferencia (újából másfél nehéz, harcos évtized után) került megrendezésre.¹⁰ A cél – többek között – a kiengesztelődés volt úgy az egyházon, mint a nehéz történelmi korszakon túljutott latin-amerikai társadalmakon belül. Ennek feltétele az őszinte önvizsgálat, a hibák beismerése, az előremutató kezdeményezések tudatosítása volt. A világi hívek szerepének elemzése újból a középpontba került, minden nehézségével egyetemben. Eddigre már nem csak a bázisközösségek nyújtottak bátorító s pozitív példákat, hanem az új egyházi, lelkesítő mozgalmak is. Ezek mind-mind azt mutatták, hogy a hagyományos egyházi élet (plébánia, vasárnapi mise stb.) nem mutatkoznak életképesnek (részben az itt is tapasztalható paphiány okán). Új elem volt a bennszülött kultúrák értékeinek említése, értékelése (vö. nr. 529). Az egyház képe alapvetően kérügmatis karaktert öltött – a kérügma az eredeti, első apostoli ígértetést jelenti a hittani szaknyelvben, azt az élő szóban történt közlést, amely Jézus életét és tanítását tömören, egyszerűen, még az Újszövetség iratainak szövegeződése és redakciója előtt meghirdette. Az egyháznak olyan struktúrákat kell kialakítani, amelyekben újból felhangozhat a kérügma, vagyis a személyes, vis-à-vis, egyszerű és világos, mindenkit megszólító evangélium-hirdetés. A laikus kezdeményezések (bázisközösségek, mozgalmak) ezen a téren központi fontosságúak, hiszen bennük egyrészt a hívő ember felelősségteljessé, éretté, „felnőtté” válik (nem a klérus, az egyház „kisdede”), másrészt a konkrét élethelyzetekbe viszik el a keresztény hit tanítását. „A *kérügma* nem csak egy útszakasz, hanem egy olyan folyamat vezérfonala, amely Jézus Krisztus tanítványának az érettségében éri el a csúcspontját. A *kérügma* nélkül ennek a folyamatnak számos szempontja terméketlenségre lenne ítélve, anélkül, hogy a szívek valóban megtérnének az Úrhoz. Csakis a *kérügmában* áll fenn egy valódi keresztény beavatás lehetősége. Ezért az Egyháznak ezt minden cselekvésében szem előtt kell tartania” (nr. 278/a)

Mint látható, Latin-Amerika egyháza hosszú utat járt be. Ezen az úton sok küzdelem, szenvedés kísérte, olykor belső megosztottság is fellépett benne. Felmerültek olyan álláspontok (túlzott politikai részvétel, a marxizmus evilági „messiási ország”-gondolatának kritikátlan átvétele, ennek fényében torzuló társadalomkép stb.), amelyek nem voltak összeegyeztethetők a katolikus hittel. Ez azonban nem jelenti, nem jelentheti azt, hogy a felszabadítási teológia, a bázisközösségek és mozgalmak által megvalósuló „nép egyháza”, „szegények egyháza” elhibázott elgondolás lenne. Épp ellenkezőleg: az új modell születéséhez kapcsolódó „kínok” inkább azt jelzik, hogy szenvedéssel születik egy új élet, egy új típusú, új arcú, új modellű egyház. Ebben a vezetés továbbra is a püspöki szolgálat köré rendeződik, de a klérus és a laikus viszonya radikálisan átalakul, új formákat, illetékességi köröket, felelőségeket hozva magával. Jorge Mario Bergoglio ebben a helyi egyházban nyerte el papi, püspöki karakterét, és első pápai megnyilatkozásai azt mutatják, ebből az örökségből nem akar engedni.

A latin-amerikai helyi egyház ekként meglepetéseket tartogató módon hat most Rómára, a Vatikánra, ezáltal a teljes katolikus világegyházra.

Messzi tájakon

http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/speeches/1979/january/documents/hf_jp-ii_spe_19790128_messico-puebla-episc-latam_sp.html (nr. III.6).

⁹ A záró dokumentum olvasható az Interneten:

http://www.celam.org/conferencias/Documento_Conclusivo_Santo_Domingo.pdf

¹⁰ A záró dokumentum olvasható az Interneten:

http://www.celam.org/conferencias/Documento_Conclusivo_Aparecida.pdf (2013.03.01.).

Az amerikai kontinens történelme, kultúrája, hivatalos nyelvei (angol, francia, spanyol, portugál) fél évezredes kereszténysége révén erős kötelékekkel kötődik az Óvilághoz. Jóllehet Afrika vagy Ázsia egyes területei földrajzilag közelebb helyezkednek el Európához, sok szempontból távolabb állnak tőle: az ősi kultúrák, társadalmak örökségei, a helyi erőteljes vallási hagyományok és még sok más szempont okán is olykor vannak annyira egzotikusak, mint a valóban messzi Ausztrália és Óceánia.

a) Ósi modellek – új alkalmazások

A katolikus egyház jelenléte Észak-Afrikában, a Közel- és Közép-Keleten, Indiában gyakorlatilag kétezer éves. Ez idő alatt kibontakoztak a sajátos kormányzati, vezetési típusok, amelyek napjainkig fennállnak. E területek történelmi okokból (legjelentősebb ezek között az iszlám térhódítása) elveszítették kapcsolataikat Európával, s csak a XVI. századtól kezdve, a felfedezések majd gyarmatosítás révén kezdtek újra kommunikációba a nyugattal. Ez magyarázza meg, hogy e területeken igen ősi egyházmodellek maradtak fenn, amelyek az új- és legújabb korban maguk is reformokon mentek át. Így fennáll a kopt egyház saját pápája vezetése alatt álló, ortodox vonásokat mutató (szinodális elvű) kormányzata, a nyugati és keleti szírek nagyfokú, a nyugati egyház helyi közösségeiben nem tapasztalt autonómiával rendelkező pátriárkális egyházszervezete, az örmények (emigráció és diaszpóra révén) világszintű, a katolikusok által egybefogott egyházi közössége, nem beszélve a kisebb helyi hagyományokról, mint az indiai tamás- és malabár kereszténység. Ezen közösségek szempontjából az újra létrehozott európai kapcsolatok azt a nagy kérdést vetették fel, mi módon viszonyuljanak (sőt: kapcsolódjanak) a Róma püspöke mint pápa vezetése alatt álló katolikus világegyházhoz. E kérdés köreikben megosztottságot keltett, ez az oka annak, hogy napjainkban Egyiptomban, a Szentföldön, Szíriában, Libanonban s a közel-keleti térség megannyi országában „párhuzamos” egyházszervezetek állnak fenn: egyrészt a Róma elsőségét és teljes joghatóságát elismerő „katolikus” variánsok, amelyeket mindannyiszor egy katolikus pátriárka vezet, illetve a Róma egyetemes jurisdikciós (egyházjogi-joghatósági) primátusát nem valló, úgynevezett „ókeleti” változatok.¹¹ A „rómaiságot” elfogadó helyi közösségek a mi régiókban ismert és hagyománnyal bíró görög-katolikus egyházra emlékeztetnek: liturgikus, egyházfegyelmi, nyelvi, de akár egyházjogi kérdésekben is nagyfokú szabadsággal rendelkeznek, amely ahhoz szükséges, hogy fenntartsák sajátos hagyományait. Ugyanakkor vezetőiket (a püspököket, metropolitákat és pátriárkákat) Róma nevezi ki. Egyházfőik – az ún. „keleti pátriárkák”¹² – sajátos joghatósággal bírnak.

Ennek a modellnek az életképességét az mutatja, hogy amikor felmerült az anglikán–katolikus viszony egy sajátos vetületének, vagyis az anglikanizmusból a hagyományvesztés, az apostoli folytonosság megszakadása és a túlzónak ítélt „liberalizáció” miatt tömegesen katolizáló főpapok, papok és hívek kérdésének a rendezése, XVI. Benedek tulajdonképpen ide nyúlt vissza: létrehozott olyan egyháztesteket, amelyek a görög- és egyéb keleti (kopt, örmény, szír stb.) katolikus egyházak mintájára önálló, Rómától függő vezetéssel bírnak, de liturgikus, egyházfegyelmi hagyományait megőrizhetik. A modell továbbfejlesztésre került az anglikán katolikusok (hívjuk talán így őket: anglo-katolikusok?) esetében: míg a keleti rítusú katolikus egyházak alapvetően területi elven szerveződnek (egy régióban, körülhatárolt egyházmegyékben), addig az új forma (megfelelni akarva a XXI. század kihívásainak s az anglikán protestantizmusból katolikussá váló hívők sajátos élethelyzetének) már személyi alapon működik: az egyes hívő anglikán hagyománya, rítusa, identitása, és nem lakóhelye alapján rendelődik hozzá a katolikus egyházszervezethez, a kijelölt ordináriushoz, püspökhöz.¹³ Azt mondhatjuk tehát, hogy az ősi keleti

¹¹ Ókeletinek nevezzük azokat a keleti keresztény egyházakat, amelyek a latinok (katolikusok) és a görögök-bizánciak (ortodoxok) közötti 1054-es egyházszakadás előtt váltak külön. Ennek az elkülönülésnek hol teológiai, hol történeti és kulturális okai voltak.

¹² A megnevezés arra utal, hogy a nyugati (latin) egyházban is elnyerték többen a pátriárkai címet, ám ez itt csak tiszteletbeli megnevezés, valós joghatóság nélkül. Ilyen pl. a velencei vagy a lisszaboni pátriárka.

¹³ Mindehhez ld. XVI. BENEDEK, *Anglicanorum coetibus* apostoli konstitúció (2009.11.04.), angolul az interneten: http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/apost_constitutions/documents/hf_ben-xvi_apc_20091104_anglicanorum-coetibus_en.html

egyházak katolikus szervezeti formája új alakot nyert immár Angliában¹⁴ és Észak-Amerikában,¹⁵ legutóbb pedig Ausztráliában született meg ilyen jellegű katolikus helyi egyház.¹⁶

A modell azért is elgondolkodtató és érdekes, mert egyesek úgy vélik, következő lépésként a katolicizmus felé nyitott, a katolikus hit- és erkölcstannal törésben nem álló evangélikus közösségek körében is egy nemzedéken belül sor kerülhet hasonló ordinariátusok felállítására, minek révén a saját hagyományukat őrző hívek úgy lesznek a katolikus egyház tagjai, hogy nem veszítik el identitásukat és részleges önállóságukat.

b) Afrika – remények és kihívások

Bár Afrikában a legelső kortól kezdve jelen van a katolikus egyház, a Szaharától délre csak az újkori missziók révén jelent meg a kereszténység. Az első egyházmegyék a katolikus államvallású európai államok gyarmatainak kerültek felállításra. A misszió azonban csak a XX. században vett éles fordulatot. Mára az afrikai helyi egyház a világegyház egyik legdinamikusabban fejlődő része, amely bővelkedik nem csak papi és szerzetesi hivatásokban, de elkötelezett világiakban is. Nem véletlen, hogy VI. Pál, II. János Pál és XVI. Benedek gyakran nevezte a kontinenst a „remény földrészének”.

Milyen az afrikai egyház? Semmi esetre sem gondolhatjuk, hogy egyszerű tükörképe, vagy helyzetre alkalmazása lenne az európai modelleknek. Ez már csak abból is világos, hogy a helyi egyházban a (hitoktatástól kezdve a karitatív tevékenységen át a liturgiáig) szolgálatot ellátó világi hívők száma többszöröse a klerikusokénak. Magától értetődő, hogy ebben a helyzetben új típusú egyháznak kell létrejönnie. Ráadásul az európai misszionáriusok egyre kevesebben vannak, egyre idősebbek, az óvilági hivatásválság miatt nem érkeznek utánpótlásuk, így egyre hangsúlyosabb, hogy Afrika megtalálja a saját hangját, stílusát nem csak a teológiában, az egyházi élet minden területén. Ennek egyik első eleme természetesen a rítusok, szertartások inkulturációja volt, amelynek révén a helyi zene, művészet, tánc, öltözék polgárjogot nyert a latin egyház liturgiájában.¹⁷ Mindez azonban kevés.

Afrika és Madagaszkár püspökei már az 1974-es, evangelizálásról tartott római általános püspöki szinóduson kifejtették azon véleményüket, hogy a pusztán adaptáció nem elégséges. „Megtestesülésre” van szükség, vagyis arra, hogy a keresztény-katolikus hit (mint lélek) az afrikai kultúrában, társadalomban nyerjen testet. Ez megtörtént például a teológiában, ahol kibontakozott a sajátos szimbólumokból építkező, a Biblia képi gazdagságára rendkívül nyitott, eleven afrikai hittudomány,¹⁸ amely természetesen befogadta – a társadalmi helyzet, a nyomor, a diktatúrák és háborúk tapasztalata nyomán – a felszabadítási teológia elemeit is.¹⁹

Túl a hittudományon, a konkrét emberi kontextus határozza meg a legerőteljesebben az afrikai egyház arculatát. Itt két fő befolyásoló tényezővel kell számolnunk. Az első a helyi („benszülött”) adottságok szintje. A babonáság, boszorkányság, mágia, az animizmus különféle megjelenési formái rendkívül erőteljesek, olykor tovább élnek a kereszténység felvétele után is. A pap adott esetben a mágus, a varázsló, a gyógyítóember konkurense – vagy éppen alternatívája. Megfigyelhető, hogy a papi státusz az afrikai egyházban teljesen eltér attól, amit akár az „első világban”, akár Latin-Amerikában tapasztalunk. Míg az Óvilág erőteljesen klerikális-szagrális attitűdje leomlik, átadva a terét a papság „szekularizált” megközelítésének, addig – miként az előző fejezetben láttuk – az amerikai kontinens déli felén megjelent a „nép papja”, az emberek között élő, az utcára kimenő pap ideálja, aki (például a bázisközösségekben) egészen más státuszt birtokol, mint akár egy magyarországi plébános. Mindezzel szemben Afrika olykor egyenesen pogány módon tiszteli a *sacrum*-ot, a szentség megjelenését, kiemelten annak kézzelfogható formájában, a papban. A klérus olyan állásnak és tiszteletnek örvend, tekintélye oly nagy, ahogyan ez a mi országainkban nehezen lenne elképzelhető. Igaz ugyan, hogy ebbe belejátszik a babonás félelem és az isteni

¹⁴ Walshinghami Miasszonyunk Személyi Ordinariátus (alapítás: 2011.01.15.), hivatalos honlap:

<http://www.ordinariate.org.uk/> (az ordinariátus Anglia mellett Skóciát és Wales-t is magába foglalja).

¹⁵ Szent Péter Széke Személyi Ordinariátus (alapítás: 2012.01.01.), hivatalos honlap: <http://www.usordinariate.org/> (az ordinariátus magába foglalja Kanadát és az USA-t).

¹⁶ A Dél Keresztjéről nevezett *Miasszonyunk Személyi Ordinariátus* (alapítva: 2012.06.15.), hivatalos honlap: <http://ordinariate.org.au/>

¹⁷ Megkezdődtek egy önálló afrikai rítus (a szentmise egyedi, afrikai szertartásrendje) megalkotásának a munkálatai, ám ezek még nem értek révbé, a helyi egyház és Róma között a kérdésben rendszeres egyeztetésre kerül sor.

¹⁸ Ehhez ld. OTT, M., *African Theology in Images* (Kachere Monograph Nr. 12), CLAIM, Blantyre (Malawi) 2000.

¹⁹ Vö. BUJO, B., *Teologia africana nel suo contesto sociale*, Queriniana, Brescia 1988; GIBELLINI, R., *Percorsi di teologia africana*, Queriniana, Brescia 1994.

dolgok fölött rendelkezés képzete, ám olyan tényező ez, amelyet nem hagyhatunk figyelmen kívül.²⁰ Különösképpen megnyilvánul ez abban, hogy a törzs, a nagycsalád szinte programszerűen rendelkezhet a fiatalok sorsa, jövője fölött: akit papságra kiszemeltek, aki felvételt nyert a papneveldebe, az igen magasra emelkedik, társadalmi státuszban, tudásban, de anyagilag is. Egy-egy nyugat-európai szolgálatot betöltő afrikai pap fizetéséből családját, törzsét a helyi viszonyokhoz képest rendkívül nagyvonalúan tudja támogatni. Mind a Vatikáni, mind egyes püspökök többszörösen felhívták a figyelmet arra, hogy a papi hivatásra való kiválasztásnál alaposan meg kell vizsgálni, ilyen háttérből (nem helyesen értett egyházi státusz, anyagi előny, szociális indokok) érkezik-e a fiatal ember, vagy valóban Istentől kapott hivatása van – a szolgálatra.

Ez utóbbi szó különösen nagy súllyal esik latba Afrikában. Hiszen a pap (aki magára öltheti nem csak a varázsló, a mágus, de akár még a törzsfőnök szerepkörét is) felemelkedik, sokkal inkább vezető, irányító, semmint szolga lesz. A mellette lévő világiak (katekéták, szeretetszolgálatot ellátók) teljességgel órá vannak utalva. Az afrikai egyházban a tekintélyelv rendkívül erős. A hangok, amelyek – bizonyos új, liberálisabb „szellem” reményében – afrikai pápát követeltek, nagyon meglepődtek volna, ha testközelből tapasztalják meg egy afrikai pápa vezetési stílusát.

A másik jelentős tényező, amellyel a helyi adottságok mellett számolnunk kell, a protestáns missziók jelenléte, a szabadegyházi csoportok burjánzása. Afrika eleve sokszínű vallási köntöse egyre újabb elemekkel, jelenségekkel gyarapodik. A legeltérőbb modellek, formák is felbukkannak itt. Ami mindegyikben közös vonás: az itt és most problémáira itt és most próbálnak megoldást kínálni. A gyógyítóemberhez azért megy el a beteg, hogy valamilyen varázslás (napjainkban: gyógyszer és kezelés) révén adja meg az egészséget. Az egyházhoz is azért megy el az ember, mert akar attól valamit. Hogy ez mi, az nehezen megnevezhető. Hiszen vannak valódi spirituális vágyak és törekvések, ám ezek mellett ott a meggazdagodás, a siker, az előrejutás álma is. Az a kereszténység a „nyerő”, amely tud erre azonnal reagálni: megjelenik egy olyan típusú vallásosság, amely nem sokban különbözik a pogány babonáktól, s amely a hitet akkor tudja értékelni, hogyha az valamiféle hasznot képes hajtani. Egyesek ezt egyenesen „menedzsment-kereszténységnek” nevezik, ahol az egyházra csak azért van szükség, hogy lelki hatalmával segítse elő az egyén sikerét.²¹ Egyfajta evilágra álmódott égi mennyország elgondolása ez, amely a telefonos jósdákhoz hasonlóná teszi az egyházat – ha pedig a varázslat nem működik, az érintett személy könnyen odébb állhat.

Természetesen Afrika egyházát nagyban meghatározzák a társadalmi és politikai körülmények. A testvérháborúk, népiirtások (amelyekben olykor mindkét oldalon katolikusok álltak – s támadtak egymás ellen), a járványok, az AIDS megannyi jelentős kihívás. Emellett az egyháziak gyakran (épp a fent említett státusz-tudatuk okán) nyakig belekeverednek a nagypolitika ügyeibe, hol diktátorok támogatói és barátai, hol pedig épp a forradalmak vezetői között találunk papokat, püspököket. Azt is mondhatnánk, hogy az egyháznak nincs még afrikai modellje. Ám megvannak a modell elemei: igen pozitív az élet tisztelete s az azzal együtt járó „családiasság”, közösségtudat, a világi hívek nagy arányú aktivitása az egyház szolgálataiban, egyes illetékességi körök teljes értékű betöltése laikusok által. Negatív tényezőként kell említenünk az istenség, a szentség és a papság torzult képleteit, a mágia, babona, szellemidézés és egyéb praktikák egyházon belül is megvalósuló jelenlétét, de legfőképpen azt a nehézséget, hogy a helyi egyház megtalálja társadalmi helyét, szerepét, pozicionálni tudja magát. Mindez még a jövő feladata. De ezzel együtt az élet áradását hordozza Afrika, s ez azzal kecsegtet, hogy képes lesz a jövőben kialakítani az egyház sajátos, helyi arculatát.

c) Ázsia

Gyakran nem is gondolunk bele, de a kereszténység ázsiai vallás (akárcsak a zsidóság és az iszlám). Az erős kötődések okán a Közel-Kelet mintha (neve szerint) végtelenül közelebb lenne hozzánk, mint a Távols-Kelet, Ázsia hatalmas és nagy tömbje (holott az előbbi is e kontinenshez tartozik). A kereszténység Ázsiából lépett át Európába – s most vissza is tér oda, ahol kétezer év során folyamatosan jelen volt. Az ázsiai helyzet sajátosságát az okozza, hogy itt olyan magas kultúrákkal és ősi, évezredes kultúrvallásokkal találkozott a misszió, mint sehol másutt a világban. Ez az oka annak, hogy egyrészt Ázsia igen dinamikus fejlődő

²⁰ Nem egyszer tapasztalható, hogy Európában lekipásztori szolgálatra jelentkező Afrikában felnőtt, iskolázott papok számára nehézséget jelent az a szekularizált, „demokratikus” légkör, amely egy átlagos (nyugat-)európai plébánián tapasztalható.

²¹ Érdekes leírását adja ennek: BIALLOWONS, S., *Franz, der neue Papst*, Kösel, München 2013, 47–53 (magyarul: *Ferenc, az új pápa*, JEL, Budapest megjelenés alatt).

kereszténységgel bír, a statisztikai adatok egyenesen megdöbbentően nagy ívűek és pozitívak, másrészt azonban az óriási földrész életében a kereszténység még mindig kicsiny rész csupán. Lehet egységesen leírni az ázsiai egyházmodellt? Ez lehetetlenség. Mindazonáltal kiemelhetünk néhány elemet, amely elgondolkodtató, s amely azt mutatja, hogy itt az egyházi élet igen nagy változatosságával találjuk szembe magunkat.

Egyrészt Ázsiában található a világ második legnagyobb lakosságú katolikus országa, a Fülöp-szigetek. Csak egy epizód és egy adat: 1995 januárjában Manilában tartották az Ifjúsági Világtalálkozót. Az eseményen személyesen vett részt II. János Pál pápa is. Ünnepi miséjén egyes becslések szerint 4, más becslések szerint 5 millió hívő vett részt. Ezzel ez a mise lett minden idők legnagyobb tömegmegmozdulása – nem csak vallási, de bármilyen értelemben. Soha ennél több ember nem jött össze egy időpontban, egy helyen egyetlen egy eseményre. Nem csoda, hogy a 2013-as pápaválasztáskor Luis Antonio Tagle bíborost, Manila érsekét az esélyesek között emlegették. Itt is hatalmas a nyomor, mint Latin-Amerikában – és itt is megjelent a felszabadítási teológia, valamint elterjedtek a bázisközösségek is. A nagy számok, a társadalmi döntő túlsúly ellenére a katolicizmus elkötelezett és lendületes, nem nehezedett el. Emellett azt is mondhatjuk, hogy az itteni egyház talán a leginkább európai egész Ázsiában: oktatási hálózattal bír, egyetemei vannak, kiveszi a részét a szociális intézményrendszerben, megjelenik a médiában – él, valóban az egész társadalomban jelenlévő valóság. Sajátossága talán éppen ebben áll: a klasszikus népegyházi modell itt életképes, és bár állandóak a finomhangolások, összességében működőképesnek bizonyul (ez talán sehol másutt nem mondható el a világban).

India egyháza végtelenül kisebb, a szubkontinens lakosságának csak mintegy 2%-a keresztény (jó részük nem katolikus). Ugyanakkor ezt az arányt messze meghaladja a keresztények kulturális, társadalmi és szociális súlya (iskolák, oktatás, gondozás, egészségügy stb.). Olyan közegben élnek, amely Európát messze túlszárnyaló múltat tudhat magáénak, elég csak a hinduizmus döbbenetesen gazdag hagyományára, vagy a buddhizmus indiai eredetére gondolnunk. Az itteni kereszténység arculata ezért alázatos, békés és végtelenül nyitott. A vallási, lelkeségi tradíció évezredes öröksége természetesen sok mindent nehezé tesz. Szükséges az indiai helyzethez való alkalmazkodás, ám ez a helyzet világlátásában, gondolkodásmódjában, megközelítésében mindenestül „hindu”. A vonalas egyházi álláspontot (vagyis a „helyes” inkulturáció elvét) ez a mottó is illusztrálja: „Indianizáció, de nem hinduizáció!”²² Vagyis: inkulturáció Indiába, de nem a hinduizmusba! Nem illúzió ez?²³ Egy biztos: a helyi egyház nem egykönnyen terjed a hinduk körében. Ugyanakkor a (hivatalosan már nem is létező) kasztrendszer kitesztottai, a „páriák” között sokan utat találnak Jézus Krisztus hitében. Nem véletlen, hogy a közülük sokaknak otthont adó Orissza és Gudzsarat államokban dúlnak évek óta a véres keresztényüldözések, amelyek során a hindu többség kegyetlen módon kifosztja, elűzi, sőt le is mészárolja a hitükhöz ragaszkodókat. India „fenséges” arcának ez a hátoldala. Ezzel együtt a keresztények bíznak abban, hogy lehetséges egy indiai katolicizmus, indiai egyház létrehozása. Ez csakis ott valósulhat meg, ahol a két spirituális hagyomány találkozik – nem vallási szinkretizmusra kell gondolnunk, hanem a valós értékek általi gyarapodásra. Ennek a találkozásnak egyik jeles alakja R. Panikkar. Ő egyhelyütt ezt írja: „... a Krisztus előtti első századok szép Buddhái majdnem a keresztény művészet tökéletes példái. Az isteni él bennük, mivel Isten küld nekünk minden üzenetet, a teremtményektől kezdve az egyszerű természetes inspirációkig per Christum Dominum nostrum”.²⁴ Ez a találkozás már több egyházi intézményformában megvalósult Indiában. Ennek legkiemelkedőbb példája egy kolostor, amelynek életéről, tapasztalatairól, lelki útjáról Bede Griffith számolt be *Kelet és Nyugat házassága* című könyvében. „1948-ban egy bőkezű adakozótól kaptak néhány hold földadományt Tricsiben, nem messze a Kávéri folyótól, ahol a saját kezükkel, indiai stílusban épített kápolnában végezték az istentiszteleteket. Liturgiáikban az angol, a szanszkrit és a tamil nyelvet használták, és naponta háromszor gyűltek össze közös imára, melyhez a különféle vallások szentírásaiból merítettek. Ők maguk a római rítust követték”.²⁵ Az indiai egyház nem kormányzatában, de identitásában, öntudatában, lelkében tud valami egészen újat ajándékozni a világegyháznak.

²² Idézi: AMALADOSS, M. M., *Inculturation and Tasks of Mission*, in *East-Asian Pastoral Review* 2 (1980), 117–130, 119.

²³ Anthony de Mello jezsuita, lelkeségi író neve sokak előtt ismert. Műveit éppen a hindu látásmód, megközelítés túlzó, olykor a keresztény hitelveket is érintő volta miatt vizsgálta a Hittani Kongregáció. E vizsgálat eredménye: *Notificatio circa scripta Patris Antonii De Mello, S.I.* (1998.06.24.), in AAS 90 (1998), 833–834; angolul:

http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19980624_demello_en.html

²⁴ PANIKKAR, R., *Nicht Apollo und nicht Brahma*, in *Der christliche Sonntag* (1957.10.20.), 330; idézi: OHM, T., *Machet zu Jüngern alle Völker*, Herder, Freiburg i.Br. 1962, 704.

²⁵ COFF, P., *Bede Griffith, az ember, a szerzetes, a misztikus*, in GRIFFITH, B., *Kelet és Nyugat házassága*, Filosz, Budapest 2006, 223–244, 231.

Egészen más a helyzet a másik hatalmas ország, Kína területén. Itt is történelmi korokon át töretlen volt a keresztény jelenlét. Legyen elég – magyar vonatkozásként – a Budán született, sinai-hegyi remetéskedés után misszióba indult Escandeli Mátéra utalnunk (+1399), aki egészen Pekingig eljutott. Napjainkban azonban sajátos a helyzet: az egykor olyannyira befogadó birodalom urai, a kommunista államhatalom vezérei olyan típusú egyházüldözést folytatnak, amelyet Közép-Kelet-Európa már megtapasztalt a II. világháború után. Még megbecsülni sem lehet a számát azoknak a keresztényeknek, lelkipásztoroknak, püspököknek és híveknek, akik börtönben, munkatáborokban, vagy átnevelőtáborokban raboskodnak. Mindeközben a rezsim létrehozta a „hazafias egyházat”, egy katolikus intézményt, amely elszakadt Rómától, a párt utasításai szerint szentel püspököket és papokat, ezáltal nyílt és állandó egyházszakadás állapotában leledzve. XVI. Benedek jelentős erőfeszítéseket tett a helyzet orvoslására, minden egyházi fenyték és büntetés alól feloldotta az egyházból szempontról lázadásban lévő (vagyis a kommunista államhatalomnak feltétlen hűséggel adóz) főpásztorokat, kezdeményezte a kétoldalú tárgyalásokat. A siker kétes, mert a kiközösítések feloldása után nem sokkal újra tiltott püspökszentelésekre került sor. Továbbra is fennáll a párt által kormányzott csatlós-egyház, vele egy időben pedig a földalatti létre kényszerült, elkötelezett hitvalló egyház, amely formájában, szerkezetében, egyáltalán létében emlékeztet az első keresztény századok tapasztalataira. Mondhatni mindkét egyházforma nyújt egy modellt – az kommunistáknak és a vértanúknak az egyházmodelljét mutatja fel a világnak. Ehhez hasonló helyzettel találkozhatunk egyébként Vietnámban is, ahol a vatikáni tárgyalások az utóbbi hónapokban intenzívebbé váltak.

Ázsia más országairól is lehetne szólni: Dél-Koreáról és a lendületes hittedéről, amely egyedülálló az egész világon, Japánról és a katolicizmus kivételes jelenlétéről az oktatás terén, s ily módon az értelmiség, sőt az állami vezetők soraiban is, vagy éppen a legnépesebb muszlim államról, Indonéziáról, ahol (igen közel a második legnépesebb katolikus országhoz, a Fülöp-szigetekhez) fájdalmas, agresszív, terrorista eszközöket bevető keresztényüldözés folyik. Mindez azonban túlnőne jelen írásunk keretein.

Európa lendületvesztésben?

A II. Vatikáni Zsinat felvázolt egy közösségi, kollegiális és nyitott egyházképet. Ennek természetesen megvannak a maga intézményes előfeltételei is, amelyekre nézvést a zsinat utáni egyházi, egyházból reformok váltak mérvadóvá. Azt lehet mondani, hogy az európai katolikus egyház valósította meg az egész világon a legszorgosabban, leginkább betű-hűen a zsinati elvek intézményes formákba való átültetését – ugyanakkor olyan érzésünk támad, mintha eközben az európai egyház mutatkozna egyszersmind a legkevésbé élettelinek, reményteljesnek, jövő felé nyitottnak. Felálltak a közösségi látásmódot és a kollegiális egyházvezetést támogatni hivatott szervek: egyházmegyei szinteken a tanácsok és a bizottságok elképesztően magas száma figyelhető meg, amelyek a gazdálkodási kérdéseken kezdve a műemlékvédelmen át a lelkipásztori cselekvési tervek kidolgozásáig minden problémakör kapcsán üléseznek, nyilatkoznak, állásfoglalásokat tesznek. Tagjaik között vannak a püspök által kinevezettek és az espereskerületek által választottak, férfiak és nők, papok, szerzetesek és világiak egyaránt. Feladatkörük alapvetően konzultatív, ajánlásokat fogalmaznak meg, amelyek nem korlátozzák a püspök jogköreit és szabad döntését. Hasonló módon megjelentek a kollegiális-tanácskozó szervek az alsóbb és felsőbb szinteken: a plébániákon és a püspöki konferenciákhoz kapcsolódva. Ez azt eredményezte azonban, hogy az egyház élete erőteljesen bürokratizálódott – azt is mondhatnánk, hogy az európai egyház elkezdett az Európai Unió túlszervezett és kevésbé hatékony adminisztrációjával párhuzamos fejlődést mutatni. Eközben minden statisztikai adat azt tárja elénk, hogy az európai egyház fogyatkozik: nincsen olyan adat, szám, amely ne csökkenne. Úgy tűnik, hogy az intézményes szintű „hivatalreformok”, „íróasztali projektek” nem hoztak áttörést, de még annyit sem sikerült elérniük, hogy legalább nyugvó, stagnáló állapotba jusson az óvilági katolicizmus.

Ennek okát sokan és sokféleképpen ragadják meg. Az első csoport tagjai úgy vélik, hogy ami így, a bürokratikus szinten létrejött, csak látszat-közösség, felszínes kollegialitás. Valójában semmiféle valódi reform nem következett be, amit látunk, pusztán strukturális átszervezés, valódi tartalom nélkül. A döntési mechanizmusok, az emberi hozzáállás s a túlzóan klerikálisnak ítélt mentalitás más és más köntösben, de ott van. Van-e értelme tanácskozni, ha a tanácskozások eredményei nem kötelezik a döntéshozót? Valódi kollegialitás-e, ha az eszmecsere megvalósul, de azt követően a hatalmat nem kollegiálisan gyakorolják? Ez a probléma nem csak a helyi egyház vezetése kapcsán, de a világegyház szintjén is felmerült, jelesül az általános püspöki szinódusok apropóján: eléggé hatékony-e a világ püspökeinek rendszeres tanácskozása, hogyha döntéseket nem hozhatnak, csak ajánlásokat fogalmazhatnak meg a Vatikánnak, amely azután tetszése szerint jár el, nem kötve a szinódus által? Ha kulcsszavakat keresünk ehhez az állásponthoz, akkor azok a decentralizáció és a demokratizálás. A helyzet azonban az, hogy az egyházalkotmány (amely a

változhatatlan lényegét képezi, s hordozza a változható egyházvezetési formákat) szigorúan monarchikus, engedelmesség-alapú, amely látásmód az Atya és a Fiú kapcsolatában, Jézus Krisztus személyes magatartásában és tanításában gyökerezik. Létezhet-e demokratizált kereszténység? A válasz egy bizonytalan „talán”, hiszen a hitelvi kérdések és az egyházkormányzat végső döntési jogköre (valamint az azzal járó Isten előtti felelősség) nem demokratizálható – azonban a közösségi és a kollegiális jelleg mind hatékonyabb, nem csak a tanácskozás, de a döntéshozatal és a végrehajtás szintjén is megtörténő megvalósítása rejt még lehetőségeket magában.

A másik álláspont úgy véli, hogy éppen a fenti tendenciák, a bürokratizálódó és túlzóan demokratizálódó egyházmodell az oka annak, hogy Európa katolicizmusa nem tud talpra állni. El kell vetni az „iroda-kereszténységet”, a „bizottsági katolicizmust”, vissza kell térni egyfajta spirituális-szentségi szemlélethez (ami sokszor egyet jelent bizonyos értelemben a II. Vatikáni Zsinat előtti való visszatérés hóbortos Don Quijote-ábrándjával), megvalósítva a papság tradicionális modelljét. Masszív és sokakat vonzó egyházi képlet ez, ezt mutatják azok az új keletű közösségek és mozgalmak, amelyek katonás fegyelemmel (sőt, egyes bírálóik szerint olykor egyenesen agymosással) idomítják bele a klerikális egyházfelfogásba tagjaikat. Hogy ezek nem csak „futó kalandok” az egyház életében, hanem társadalmivá terebélyesedett alternatív utak, azt legfőképpen az mutatja, hogy a fiatalok nagy számban kapcsolódnak hozzájuk. Ennek természetesen megvan a maga lélektani és szociológiai oka is: posztmodern társadalmainkban minden keret, viszony ingataggá, üressé vált, nincsenek bejáratos utak, az ember kissé a semmiben lógónak érzi magát, s az „erős” modellek biztonságot nyújtanak. A tekintélyelvű vezetés, a mozgalom alapítójának személyi kultusza, az olykor a személyes erkölcsi felelősséget, kritikai gondolkodást és az individuális döntések súlyát kiiktató függőségek – mindez épp azért lehet vonzó, mert biztonságot ad, a védettség érzetét kelti, erős identitással ruház fel.

E két véglet között természetesen számos átmeneti elképzelés, modell megfogalmazódik, ám e kettő jelenti a fő tengelyeket, amelyekhez mérhetjük a többi típust. Egy azonban már most bizonyos: Európa folytatta le a legtöbb és legnagyobb ívű egyházreformot az elmúlt öt évtizedben, s itt volt ezeknek a legkevesebb haszna, a legkisebb és legjelentéktelenebb hatása. Mintha minden egyházi vezetési paradigmaváltás csupán arra lenne jó e földrészen, hogy lassítsa vagy gyorsítsa a romlás folyamatait, a valódi váltás lehetősége nélkül. Az, hogy az egyházvezetési reform mindeközben szélsőségesen adminisztratív és bürokratikus módon zajlott le, újabb európai kortünet. Peter Seewald újságíró XVI. Benedek pápával folytatott beszélgetése során idézi ehhez kapcsolódóan Rüdiger Safranskit, a jeles német filozófust, aki az európai egyház-modernizációt „hideg vallásprojektnek” nevezte. Szerinte a kereszténységből „a szociális etika, az intézményes hatalmi gondolkodás, a pszichoterápia, a meditációs technika, a múzeumi szolgálat, a kultúrmenedzsment és a szociális munka sajátos keveréke” lett.²⁶ A pápa erre azzal felelt, hogy itt tulajdonképpen a fő „vakvágány” abban keresendő, hogy az emberi próbálkozások kerültek előtérbe, amelyek alkalmazkodni akarnak egy olyan közeghez, amelyhez lehet, hogy a hit nem szabad, hogy alkalmazkodjon. Az egyház-projektek, amelyek így születnek, „szigetek (...), amelyeken egy meghatározott csoporthoz tartozó emberek telepednek le, és e szigetek mulandók, mivel a divatok változnak, amint ez közismert”.²⁷ Más szavakkal megfogalmazva: az egyház-projektek zártak, egy csoport sajátos és nekik „épp jó”, kényelmes alkalmazkodásai a közeghez. Lényegük szerint zártak, nem mutatnak életet, közösséget, Istennel való bensőséges kapcsolatot. Ezzel a pápa mintha egy átlagos térségünkbeli plébániát írt volna le: zárt, bürokratikus, egy típusú ember számára van berendezve, s aki nem ilyen, azzal nem tud mit kezdeni, sziget, amely egyszersmind elszigetelődés. Márpedig az ember életet, közösséget, örömet, szabadságot keres. Egy olyan egyházmodell, amely épp az élettelen adminisztratív elvek mentén akar kibontakozni, egy olyan egyházi vezetés, amely önmagára figyelve és önnön elvárásait követve hivatalnokként tölti be a funkcióját, saját lényege okán alkalmatlan arra, hogy az itt és mostra értelmezett, aktualizált modellje legyen a krisztusi-evangéliumi közösségnek, a pünkösdi missziós egyháznak.

Ilyen értelemben elgondolkodtató a Poitiers-i Egyházmegyében kidolgozott modell. Tekintettel a sajátos helyzetre (egyre fogyó papság, plébániák betölthetlensége) az egyházmegye komoly döntést hozott: nem fogadta el az általánosan elterjedt európai modellt, miszerint a paphiány okán egyre több plébániát vonnak össze. Ezt értelmetlennek ítélték, hiszen egyrészt a pap nem tudja betölteni a plébános funkcióját több plébánián, a fő (lakó-) helye melletti többi plébániát csak „fióként” igazgatja; másrészt pedig a helyi közösség feloldódik, elveszíti önállóságát, ezáltal halálra van ítélve. A pap-központú kísérletek ezért nem alkalmasak arra, hogy életet és jövőt adjanak egy egyházmegyének. Ehelyett úgy döntöttek, hogy

²⁶ XVI. BENEDEK, *A világ világossága. A pápa, az egyház és az idők jelei. Peter Seewald beszélgetései a pápával*, Duna International–Új Ember, Budapest 2011, 157.

²⁷ Uo. 157–158.

„szektorokat” és „helyi közösségeket” hoznak létre. Mik is ezek? „Egy szektor (megközelítőleg egy kanton) alkotja az alapvető lelkipásztori egységet. Ez adja ki a lelkipásztori irányelveket az adott helyre vonatkozólag egy Szektorális Lelkipásztori Program révén. Ezt a programot az emberi valóságból kiindulva kell kidolgozni, hogy hatékonyvá váljon a misszió műve. A misszióban tevékeny, az evangéliumot az emberek közelségében megélő keresztény csoportok közé tartoznak a helyi közösségek. Ahhoz, hogy egy »helyi közösség« éljen, olyan vezető báziscsoportokra van szükség, amelyek öt felelősből állnak, akik három évre nyerik megbízatásukat, amely egyszer újítható meg: 1) egy személy, aki a közösség vezetéséről gondoskodik: a »választott« lelkipásztori delegátus; 2) egy a közösség anyagi életével megbízott személy: az anyagi élet »választott« delegátusa; 3) egy az imádsággal megbízott személy, akit a neki jutott [lelki] adományok alapján »neveznek ki«; 4) egy a hit hirdetésével megbízott személy, akit a neki jutott [lelki] adományok alapján »neveznek ki«; 5) egy a karitatív tevékenységgel megbízott személy, akit a neki jutott [lelki] adományok alapján »neveznek ki«. A közösségek mindig egy paphoz kötődnek, akit a hivatalos beiktatásukkor jelölnek ki számukra».²⁸

Mint látható, egészen sajátos egyházvezetési modellt talált ez a francia egyházmegye. A plébániák lelkipásztori és gazdasági vezetése világi hívek kezébe kerül, akiket mindig a helyiek választanak meg. A püspök a liturgiáért, a hithirdetésért és a karitásért felelős személyt nevezi ki – vagyis azokat, akiknek szolgálatuk betöltéséhez sajátos *lelki* adottságokra, képességekre van szükségük. Ezen adottságok elbírálása a püspök *lelki* hatalmához tartozik. A pap szerepe egészen egyedi: nem plébános, nem „parancsnok”, hanem a szó szoros értelmében véve „lelki vezető” – azaz kötődik a helyi közösséghez, de nem tagja annak. Nyomon kíséri a helyi katolikus közösség életét, de funkciója annak mindennapjaiban alapvetően szentség-liturgikus (azaz: *papi*, és nem menedzseri, kormányzó stb.). Mi ennek a modellnek a célja? Alulról felépíteni az egyházkormányzatot, alulról feléleszteni a hitéletet, delegált jogkörök, valódi kollegialitás révén alulról, a *bázistól* megalkotni egy életképes, a valóságra odafigyelő, nem életidegen egyházat. Ezzel megmenti a helyi közösségeket a nagyobb egységekbe való, arcvesztéssel, identitásgyengüléssel járó betagozódástól, a személytelen, bürokratikus szuper-egyházban való feloldódástól. Mintha Poitiers példát adna arra, hogyan lehet megválaszolni a fent említett két szélsőség közötti feszültséget, vagyis úgy „demokratizálni”, hogy az egyházalkotmány érintetlen maradjon, úgy megőrizni a papság szentségi státuszát, hogy eközben a világiak révén új élet költözzön az egyházi formákban. E modell egyszerre klerikális és laikális, egyszerre centralizált (a püspök köré szervezett) és decentralizált (a bázisnál, a helyi valóságban élő), egyszerre figyel „fentre” és „lentre”, Istenre és az emberi adottságokra. Még csak pár év telt el, amióta ez a modell útjára indult, így kritikai értékelésére még nincs mód. Bizonytalán sok kérdés merül fel (pl. hogyan érjük el, hogy a helyi közösségek ne csak önmagukra figyeljenek, hanem épp helyiségük megélése közben érezzék, hogy nagyobb, testvéri közösség tagjai?), talán lehet tartani veszélyes fejlődési irányvonalakról is, mégis azt mondhatjuk, hogy ez a modell kivezet a beállni látszó, megmerevedő ellentétek közül, élhető és elgondolkodtató példát adva európai típusú, a bázisoktól építkező, a vezetés elvét alulról is megvalósítani képes egyház felé.

Összegzés?

Amint a fentiekből kitűnik, nem is olyan egyszerű összegezni, milyen egyházvezetési típusok, modellek élnek a katolikus világegyházban. A legfontosabb talán épp e sokszínűségnek, a leegyszerűsítés lehetetlenségének a tudatosítása, ugyanis itt, Európában túlzottan megszoktuk, hogy „rólunk szóljon az egyház”, a mi problémáinkkal foglalkozzon minden földrész minden katolikusa, a mi modelljeink legyenek minták mindenki számára, a mi elgondolásaink legyenek *a* teológia, *az* erkölcs, *a* biztos tanítás. Ez nincs így. Ez az orrunknál tovább nem látás, ez az európai problematikákat a világ egészére kivetítő mentalitás nem a világ közepévé, hanem a világ mentális végévé tesz minket. Lehet, hogy a „világ végéről” jött argentin pápa közelebb van a katolicizmus szívéhez, mint egész Európa a maga fogyasztói- és élménytársadalmával, nyüglődő-vergődő egyházával, individualista és a valódi hitre (nem pedig hitnek álcázott élvezeti cikkekre) oly kevésbé fogékony polgáraival. A világ – és az egyház – odakint van. Ahol él a klasszikus népegyházi modell a Fülöp-szigeteken, vagy ahol a bázisközösségek adnak új arculatot a katolikus közösségeknek. Ahol ott van Afrika életerejé és sajátos önmaga-keresése, vagy éppenséggel India szerény, csöndes, de végtelenül elkötelezett egyháza. Ha végignéznünk ezeken a területeken, megtaláljuk az egyházi vezetés alapmodelljeit, a szigorú tekintélyelvűtől és monarchikustól kezdve a zsinati elvűn át egészen a nép-központúig, bázisközösségiig (amelyet az európaiak szeretnek „demokratikusnak” nevezni, ám e címke könnyen

²⁸ A Poitiers-i Egyházmegye honlapja: <http://www.diocese-poitiers.com.fr/tous-les-moments-de-la-vie/etre-accompagne/je-souffre-de-solitude/412-communautés-locales->

félrevezető lehet). Mindegyik a maga konkrét kontextusában mutatja meg erejét és gyöngeségét. Nem hihetjük komolyan, hogy az egyik modell itteni sikere garantálná ottani alkalmasságát. Az emberi valóság határozza meg a helyes módot, ahogyan az egyházvezetésnek meg kell valósulnia.

Ferenc pápa hoz magával egy modellt, amelyet igyekeztünk kissé alaposabban megmutatni a Latin-Amerikával foglalkozó fejezetben. De bizonyos ismeri a többi helyi adottságot, az egyház létkérdéseire adott lokális válaszok sokféleségét is. Nem véletlen, hogy amikor összehívta a 8 fős pápai speciális bizottságot, amelynek a Kúria reformjával kell foglalkoznia, a tagok által az egész világ megjelent ott – de a Kúria egyetlen tagja sem nyert meghívást abba (leszámítva Vatikánváros kormányzóját, Giuseppe Bertellót, bár a kormányzói poszt szorosan véve nem számít a kuriális szolgálati helyek közé). Kik hát a tagok? Santiago de Chile nyugalmazott érseke, Tegucigalpa érseke (2 fő Latin-Amerikából), Bombay érseke (1 fő Ázsiából), Kinshasa érseke (1 fő Afrikából), Sydney érseke (1 fő Ausztrália és Óceániából), Boston érseke (1 fő Észak-Amerikából) és München-Freising érseke (1 fő Európából). A titkár az olaszországi Albano püspöke lett. Ahogy látható, a Föld teljes felülete lefedésre került, európai hegemoniáról már szó sincs. E főpásztorok magukkal hozzák mindazon tapasztalatokat és modelleket, amelyeket jelen írásunkban igyekeztünk bemutatni. Milyen lesz a Kúria, az egyház központi vezetése, amire ők javaslatot tesznek? Ezt nem tudhatjuk. Egy biztos: az egyház nem modellek harca, hanem formák, alakzatok „katolicitása”, vagyis sokféleségen nyugvó egyetemes egysége. Nem az általunk elsorolt vagy el nem sorolt minták egyikéért kell síkra szállni, hanem azok alapján, azok tapasztalataiból kiindulva kell létrehozni egy most még talán nem is létező vezetési megoldást, elgondolást, amely „megérti az idők jeleit”, megérti a mai embert, de legfőképpen megérti, Isten mit akar itt és most az ő egyházától.

© DKE 2013

<http://www.southeast-europe.org>
dke@southeast-europe.org

*

Figyelem! *Kedves kutató!* Ha erre a tanulmányunkra hivatkozik, vagy idézi annak egy részét, kérjük, küldjön erről egy email-t a főszerkesztő részére a dke@southeast-europe.org címre. *A tanulmányt a következőképpen idézze:*

Török Csaba: Egyházvezetés – másként? *Délkelet-Európa – South-East Europe International Relations Quarterly*, Vol. 4. No. 1. (2013 Nyár) 13 p. Együtműködését köszönöm. *A főszerkesztő*